

УДК 314/.316:[004-021.23

DOI <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-233-252>

DIGITAL INEQUALITY IN THE INFORMATION SOCIETY

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ігор Довжук,

*доктор історичних наук,
професор кафедри*

*документознавства та
методики навчання.*

v.dovzhuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6941-6336

Університет Григорія

Сковороди в Переяславі,

м. Переяслав,

вул. Сухомлинського, 30,

Київська обл., Україна, 08401

Igor Dovzhuk,

*Doctor in Historical Sciences,
Professor Department of*

*Documentation and teaching
methods.*

v.dovzhuk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6941-6336

Hryhorii Skovoroda University

in Pereiaslav, 30,

Sukhomlynskooho Street,

Pereiaslav, Kyiv region,

Ukraine, 08401

ABSTRACT

The article analyzes the problems of digital inequality or the digital divide in the modern information society through the prism of an interdisciplinary information and communication approach. Digital inequality has been considering at the international level and at the level of society as a complex and multifaceted process. The specificity of the digital divide was viewed through behavior of the «info-rich» and the «info-poor». The main current social factors influencing digital inequality and the specifics of their manifestation in Ukraine are described in the article.

Information inequality as a type of social inequality has always existed in all societies and is their integral characteristic. For most of history, the population has been divided into an

educated, knowledgeable elite and a poorly educated mass. Opportunities for access to knowledge/information were predominantly from the upper strata. The latter corresponded to their status and fenced off from the masses.

The digital divide is present to one degree or another in all societies and is considered one of the main socio-economic problems that must be overcome at the national and international levels. Without telecommunication technologies today it is impossible to achieve economic growth. The distribution of goods and services via the Internet, paperless transactions, limitless operational information, multiple educational and research platforms are significantly changing the world.

Access to the Internet, use of information and communication technologies (ICT), social networks such as Twitter, Facebook create online groups with similar interests and problems. The Internet and ICT are reshaping society in a certain way, improving mutual understanding, accustoming people to get acquainted with new ideas, conduct business transactions, evaluate news, and so on.

Information inequality is also explained by personal and social factors, which include unequal opportunities for social adaptation to new processes and the realization of natural abilities, worldview, psychological (lack of motivation, needs), language, etc.

Keywords: *information society, digital inequality, digital divide, drive factors of digital inequality, information and communication technologies, informatization.*

Постановка проблеми. Доступ до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та Інтернету сьогодні є одним із головних прискорювачів розвитку будь-якої країни та людини. Цифрова революція, розпочата Інтернетом, не лише привнесла якісно новий рівень в обмін інформацією, але й привела до автоматизації багатьох злободенних завдань, які стали миттєво оброблятися цифровим шляхом. Сьогодні бізнес та урядові установи надають більшість своїх послуг

через Інтернет, що робить вільний доступ до нього базовим людським ресурсом і потребою. Рада ООН з прав людини відносить доступ до Інтернету до основних прав людини. На жаль, незважаючи на численні успіхи, що відбулися в царині технологій протягом останніх двох десятиліть, використання Інтернету та ІКТ все ще залишається недоступним для мільярдів людей у світі. Це обумовлює концепцію цифрової нерівності або цифрового розриву – Digital divide.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції інформаційного суспільства виникли на Заході у 1960-1970-х рр. на хвилі футурологічного буму. Вони переважно походили від ідей ідеалізованого постіндустріального суспільства, спираючись на позицію вільного розповсюдження інформації, що має привести до соціальної рівності. Так, у роботі «Настання постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу» (1973 р.) Д. Белл стверджував, що капіталізм під впливом нових технологій трансформується в нову соціальну систему, вільну від соціальних антагонізмів. Й. Масуду в роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне» (1983 р.) зазначав, що інформаційне суспільство буде безкласовим і безконфліктним. Нове суспільство потенційно матиме можливість досягнути ідеальної форми соціальних відносин, оскільки функціонуватиме на підґрунті синергетичної раціональності, яка замінить принцип вільної конкуренції індустріального суспільства. Б. Франкел називав таких теоретиків, як Д. Белл, Й. Масуді, О. Тофлер – постіндустріальними утопістами (Франкел, 2005). Подальша еволюція теорій інформаційного суспільства привела до концепції «суспільство знань», яке було використане П. Друкером в 1969 р., і набуло розвитку на межі 1990-2000-х рр. «Суспільство знань» мало забезпечити соціальну інтеграцію, подолання соціального відчуження, з огляду на те, що знання доступні кожному.

Аналогічного погляду дотримуються і представники економічних наук. Так, професор менеджменту Університету

Торонто Д. Тапскотт зазначав, що інформаційне суспільство через ІКТ в майбутньому стане одноріднішим. Адже у світі, де більшість робітників працюють у сфері виробництва знань, розпочнеться процес глибокої демократизації корпоративної власності (Tapscott, 1998). Навіть якщо дослідники визнають наявність інформаційної нерівності, то йдеться здебільше про нерівність між поколіннями й набагато менше про соціально-економічні причини нерівності капіталу, робочої сили та населення в цілому. Ф. Уебстер у своїй книзі «Теорії інформаційного суспільства» обґрунтовано вказує на те, що теоретикам інформаційного суспільства не вдалося чітко вказати, де пролягає межа між капіталістичним суспільством та інформаційним (Уебстер, 2004). Більшість дослідників бачило в процесах розвитку інформаційного суспільства скоріше майбутній соціальний ідеал або абстрактне зображення досягнень передових країн.

З початком ХХІ ст. контури нового етапу розвитку суспільства стали більш очевидними й почали розглядатись більш реалістично. М. Кастельс у тритомній праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура» (2000 р.) розглядає інформаційну еру та породжене нею «мережеве» суспільство як щось однозначно позитивне: «світ став більш консолідованим завдяки розвитку комунікативних технологій, але разом з тим активно відбувається процес його соціального розшарування та фрагментації». Вчений пише про зростання несправедливості в розподілі благ, що стало невіддільним супутником економічних перетворень (Кастельс, 2000).

В Україні питання цифрової нерівності аналізують представники різних соціогуманітарних наук. Значна їхня частина акцентує увагу на переважно соціально-економічних аспектах проблеми. Роботи О. Аніщенко, Л. Городенко, О. Єршова, Г. Чмерук, В. Краліч присвячені розгляду цифрової економіки в Україні за допомогою індексу цифрових трансформацій. Варто виділити працю Т. Миськевич (Миськевич, 2019), де докладно через статистичні показники

показана специфіка прояву загальносвітових тенденцій цифрової нерівності в Україні. Цифрова нерівність розглядається як динамічна загроза, що одночасно поширюється на глобальному, регіональному та локальному рівнях. Проте спеціального комплексного наукового дослідження цифрової нерівності у вітчизняній літературі не існує. Це обумовлює наукову новизну дослідження.

Метою статті є дослідження основних ознак інформаційної нерівності та чинників впливу на неї.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна нерівність як вид соціальної нерівності існувала завжди в усіх суспільствах і є їхньою невід'ємною характеристикою. Більшу частину своєї історії населення розділялось на освічену, інформаційно обізнану еліту й малоосвічену масу. Можливості доступу до знань/інформації мали переважно вихідці з вищих прошарків. Останнє відповідало їхньому статусу і відгороджувало від маси.

До 1990-х рр. концепція інформаційного розриву відносилася до тих, хто мав і не мав доступу до телефону (стаціонарного). З кінця 1990-х рр. політики, менеджери, громадські діячі та вчені почали вживати поняття інформаційна, цифрова нерівність (*digital divide*) для позначення проблем інформаційного суспільства, пов'язаних з розривом між тими, хто має доступ до сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, і тими, хто не має (або має обмежений) доступ. Оскільки в основі сучасних інформаційно-комунікаційних систем знаходиться Інтернет, термін *digital divide* переважно відноситься до розриву між тими, хто має і немає доступу до Інтернету.

Цей розрив проявляється як в середині кожної країни, так і на міжнародній арені, де брак доступу до ІКТ уповільнює розвиток і якість життя населення. На самміті Великої вісімки (2000 р.) було прийнято «Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства», в якій окремим пунктом стояло питання про подолання «цифрової нерівності» та визначались

шляхи забезпечення загального доступу до ІКТ. У 2003 і 2005 рр. у Женеві й Тунісі відбулись Всесвітні самміти з питань інформаційного суспільства, під егідою ООН, де обговорювалось поширення доступу до Інтернету в країнах, що розвиваються, та подолання глобальної цифрової нерівності. У 2006 р. на Генасамблеї ООН був проголошений Всесвітній день інформаційного суспільства з метою сприяння подоланню глобальної «цифрової прірви». Міжнародний союз електрозв'язку (орган ООН у сфері ІКТ) з 2007 р. регулярно відстежує Індекс розвитку ІКТ у країнах світу за 11 показниками.

В українській мові не існує єдиного еквівалента усталеного в англійській мові терміну *digital divide*. Використовуються словосполучення «цифрова нерівність», «цифровий поділ», «цифровий розрив», «дигітальний розрив», «дигітальна яма» і т. п. У статті використовується термін *digital divide* переважно в значенні «цифрова нерівність» і «цифровий розрив». *Digital divide* розуміється як розшарування суспільства через відсутність або диспропорції доступу та використання сучасних ІКТ. Обмеження стосуються доступу до пошуку роботи, соціальних зв'язків, економічного добробуту, захисту прав, культурного й освітнього розвитку тощо. До сучасних засобів комунікації можуть відноситись Інтернет, комп'ютери, телефони, телебачення, радіо та інші гаджети, пов'язані з інформаційними технологіями.

Digital divide тією чи іншою мірою присутній в усіх суспільствах і вважається однією з головних соціально-економічних проблем, яку мають долати на національному і міжнародному рівнях. Без телекомунікаційних технологій сьогодні неможливо досягнути економічного зростання. Поширення товарів і послуг через Інтернет, безпаперові трансакції, безмежна оперативна інформація, безліч освітніх і науково-дослідних платформ значно змінюють світ.

Головні соціальні фактори, що впливають на *digital divide*, можна поділити на чотири групи: географічні обмеження – між

людьми, які мешкають у містах і сільській або гірській місцевості; відмінності між соціально-економічними та демографічними спільнотами; між економічно розвинутими і нерозвинутими країнами; між освіченими і неосвіченими групами населенням. Розрив при цьому визначається не лише доступом до Інтернету (переважно широкосмугового) та ІКТ, а і їхньою якістю.

Отже, на першому місці стоїть рівень освіти та прибутку. Люди з вищою освітою в 10 разів частіше використовують увесь потенціал комп'ютеру й Інтернету в повсякденному житті в порівнянні з людьми без вищої освіти. У людей з високим доходом (75 тис. доларів США) ймовірність доступу до Інтернету у 20 разів вище, ніж в осіб з низьким рівнем (30 тис. доларів США). Багаті родини в 10 разів частіше мають комп'ютери і високошвидкісне підключення до Інтернету вдома, ніж сім'ї з низьким доходом (Steele, 2019), які ладні розглядати технології як розкіш. У найбагатшій країні США 29 % дорослих з доходом домогосподарств нижче 30 тис. доларів на рік не володіють смартфоном, 44 % не мають домашніх широкосмугових послуг або комп'ютера (46 %) (Anderson&Kumar, 2019). Між тим, американці з більшими доходами мають переважно кілька пристроїв для виходу в Інтернет. Відомо, що учні, які опановують цифрові навички в школах і використовують ІКТ, мають перевагу перед учнями, які не знайомились з цими технологіями в ранньому віці. Останні втрачають можливість поліпшити своє економічне становище і повторюють цикл бідності.

Особливо яскраво digital divide виявляється на світовій арені, накладаючись на існуючий розрив у рівні соціально-економічного розвитку країн. За даними ООН, лише 4,1 млрд людей у світі підключені до Інтернету. Ще 3,6 млрд (46,4 %) залишаються без доступу до нього. Більшість із них мешкають у найменш розвинутих країнах. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку при ООН, кількість підключених до Інтернету людей зросла на 5,3 % порівняно з 2018 р. Кількість

користувачів Інтернету збільшилась з 25,8 % населення Землі у 2009 р. – до 53,6 % у 2019-му. Найвищий відсоток користувачів мережі в Європі (82,5 %), найнижчий – в Африці (28,2 %) (The digital gender gap...).

Чинниками цифрового розриву виступають етнічна приналежність, раса, вік, стать тощо. Наприклад, у США серед людей старше 65 років 49 % не користуються Інтернетом (Caumont, 2013). Серед жінок Інтернетом користуються 48 %, серед чоловіків – 58 %. Найбільша різниця між кількістю жінок і чоловіків, які мають доступ до мережі, в Африці, арабських країнах та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, і цей гендерний розрив зростає. Мобільним телефоном у країнах з низьким рівнем доходу чоловіки володіють удвічі частіше, ніж жінки. У невідповідному становищі щодо доступу до Інтернету знаходяться люди з обмеженими фізичними можливостями, які навіть можуть мати необхідні навички.

Інформаційна нерівність пояснюється також особистісно-соціальними чинниками, куди відноситься нерівні можливості соціальної адаптації до нових процесів і реалізації природних здібностей, світоглядні, психологічні (брак мотивації, потреби), мовні тощо. Є частина населення, яка має необхідний доход, освіту, але не зацікавлена в опануванні комп'ютеру і потенціалу Інтернету. Деякі вважають це розкішшю, інші занадто складним для розуміння чи непотрібним, або стурбовані проблемами конфіденційності, довіри і безпеки даних, що веде до формування певного стилю життя, субкультури соціальної групи.

У 1995 р. менше 1 % населення світу мало доступ до Інтернету. Це були переважно дослідницькі організації та вищі прошарки суспільства. Через п'ять років кількість користувачів Інтернету у світі зросла до 8 %. У 2005 р. вже мільярд людей отримали доступ до нього. Сьогодні – понад 50 % населення світу мають доступ до Інтернету, і ці цифри продовжують зростати. Цифровий розрив неухильно скорочується зі швидкістю 5 % на рік (Steele, 2018). Разом з тим, digital divide

розширюється. Сьогодні у світі залишається близько 3,5 млрд людей, що не мають доступу до Інтернету. Найбільший відсоток з них проживає в менш розвинутих країнах, особливо в сільській місцевості, де погана інфраструктура. Щоправда розвиток технологій супутникового зв'язку надає нові можливості.

Крім інфраструктури, ще одним фактором, що впливає на розширення цифрового розриву, є цензура або обмеження Інтернету деякими авторитарними урядами та іншими групами впливу для досягнення власних інтересів, для маніпулювання громадською думкою, підготовки політичних переворотів або їхнього запобігання тощо.

В останні роки актуальним стає аналіз не лише рівня доступу до Інтернету, але і способи, якість і вартість його використання. Так, широкопasmовий Інтернет 4G і 5G забезпечує можливість доступу і поширення великих обсягів даних за відносно коротким проміжком часу, проте ця технологія не набула поширення в багатьох країнах, верствах населення через високу вартість.

Крім цього, новий вимір цифрового розриву включає не лише доступ до ІКТ або їхнє використання, але, чим далі, тим більше – цифрову грамотність. Загальновизнаного розуміння цього поняття не існує. Однак можна погодитись, що вона включає комп'ютерну, інформаційну, соціальну і мереживу грамотність. Цифрова грамотність уміщує набір знань і вмінь, які необхідні для ефективного використання цифрових технологій і ресурсів Інтернету, а також здатність критично оцінювати інформацію, отриману через медіаресурси, і використовувати її для розв'язання проблем і здобуття знань. Критична оцінка інформації – це спосіб мислення, який допомагає орієнтуватись в інформаційному середовищі й якому потрібно вчитись. І це є складним, адже торкається також інтелектуальної нерівності населення, нерівності в доступу до якісної освіти. Як зазначав індонезійський урядовець С. Пангерпан, «Ситуація в Індонезії доволі унікальна. Хоча

використання цифрових продуктів в Індонезії є одним з найвищих у світі, а кількість інтернет-користувачів налічує 170 мільйонів, цифрова грамотність залишається на відносно низькому рівні» (В Індонезії..., 2020). Брак освіти та інтелектуальний розрив призводить до того, що ІКТ використовується у формі так званого «інформаційного сміття». Це сміття розважає, відволікає, містить масу пліток і дуже мало цінної інформації. В такому разі поширення ІКТ і некритичне сприйняття інформації сприяє маніпуляції масовою свідомістю. Маніпулювання існувала і раніше, проте ІКТ це значно спростили. «Те, що ми знаємо про наше суспільство і навіть про світ, в якому живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа», – зазначав Ніклас Луман (Луман, 2004: 8).

Емпіричними дослідженнями доводиться, що критичність оцінки інформації збільшується зі зростанням освітнього рівня. Так, американські дослідники П. Кеннеді й А. Прат, спираючись на аналіз споживання новин у 18 розвинених країнах, довели, що населення з низьким рівнем доходу й освіти використовує меншу кількість джерел інформації. Новини з джерел, що здебільше споживає малозабезпечена аудиторія, мають більшу «медіа-силу» і комерційний характер. Хоча новини в Інтернеті стають усе більш важливими, найпотужніші у світі інформаційні агентства залишаються переважно на телебаченні. Люди, які переглядають державне телебачення, в середньому заможніші та освіченіші. Це створює порочне коло, завдяки якому інформаційна нерівність породжує медіа-захоплення, захищаючи тим самим політичні інтереси еліт і зберігаючи нерівність доходів, що, у свою чергу, збільшує інформаційну нерівність (Kennedy&Prat, 2017).

Digital divide показує, що на одному полюсі суспільства концентрується цифрова бідність (інфобідні), а на іншому – цифрове багатство (інфобагаті). Розглядаючи проблему інформатизації та глобалізації сучасного суспільства, Дж. Сорос слушно зауважив, що «це все більше збільшує

розрив між багатими і бідними як усередині країн, так і серед країн. За загальним визнанням, глобалізація – не гра з нульовою сумою: вигоди від неї перевершують усі витрати, інакше кажучи, приріст багатства не просто достатній для компенсації нерівності та інших негативних ефектів глобалізації, він вище всіх витрат» (Сорос, 2004: 96-97). М. Кастельс і П. Хімані зазначали: «Глобальний тренд полягає в тому, що інформаційна економіка підключає до своєї мережі тих, хто представляє для неї цінність (тим самим надаючи їм додаткову цінність), але відключає тих, хто не має для неї цінності (тим самим ще більше зменшуючи їхні шанси знайти якусь цінність)» (Хімані&Кастелс, 2002). Отже, нерівність в інформаційному суспільстві поширюється на нових засадах.

У 1980-1990-х рр. показником інфобагатства вважалися пейджер, мобільний телефон або персональний комп'ютер. На зміну ним прийшли Інтернет, смартфони та інші гаджети. Батьки прагнуть дати дитині доступ до сучасних ІТ і шукають відповідні навчальні заклади. «Колись технології та гаджети вважалися розкішшю для еліти, тепер цифрова економіка формується для бідних», – зазначає Неллі Боулз (Bowles, 2019).

Попит на дешевизну цифрових послуг знайшов місце в школах. Через урізання бюджету в невеликих містах тисячі дітей США навчаються дистанційно за інтернет-програмою з дому, не маючи можливості безпосереднього спілкування. В Україні таке онлайн навчання під час карантину викликає невдоволення. Великі ІТ-компанії щосили намагаються переконати школи в необхідності високотехнологічного навчання, де в кожного учня є свій ноутбук. Нібито так вони будуть краще підготовлені до цифрового майбутнього. Насправді ІТ-компанії намагаються привчити людей до екранів і заробляти на цьому. Щоб розробити гаджет, який буде утримувати погляд, увагу і розум людини максимально довго, компанії наймають психологів і нейробіологів. Багаті люди поступово відгороджуються від екранів, прагнучі до того, щоб їхні діти грали зі справжніми іграшками і вчилися в приватних

школах з мінімумом гаджетів на заняттях, де навчання будується на живому спілкуванні один з одним. У низці європейських країн вимикають у початковій школі Wi-Fi. IT-співробітники волять рости дітей подалі від технологій. Так, у Кремнієвій долині дуже популярна місцева вальдорфська школа, де навчання проходить майже без гаджетів. Можливо, багато батьків не хочуть, щоб їхні діти навчалися, дивлячись в екран монітора, але вони втрачають можливість вибору, так як школам «цифрова схема» навчання набагато вигідніша. Між тим, за дослідженням Національного інституту охорони здоров'я США, діти, які проводять за планшетами і телефонами понад дві години на день, гірше складають тести на мислення і знання мов. «Ми наче посеред природного виду неконтрольованого експерименту над наступним поколінням дітей», – зазначають дослідники (Cooper, 2018). Можливість займатися і спілкуватися з людьми стає елітарною ознакою, розкішшю. Розкішшю, доступною еліти, яка спілкується наживо, відмовляється від соціальних мереж і електронної пошти. Як вказує Боулз, багаті люди можуть дозволити собі піти в офлайн, але інші громадяни позбавлені цього.

К. Мей підкреслює, що «Вагомим соціальним наслідком розвитку IT стало зникнення певних професій, робочих місць і кардинальна зміна фахових вимог до представників багатьох спеціальностей. При цьому, як і на попередніх етапах технологічного розвитку, втрати робочих місць від упровадження нових технологій будуть більшими, ніж кількість створених нових робочих місць. Змінюється характер праці. Чим далі, тим більше поширюється повна та часткова домашня зайнятість, робота за контрактом, що в цілому підвищує інтенсивність праці. Головною особливістю роботи за контрактом є те, що вона юридично й соціально дистанціює роботодавця від працівника, робить його беззахисним. Роботодавець не зацікавлений вносити інвестиції в таких працівників. Якщо він захворів, то можна замінити на іншого. Якщо певне завдання потребує нових навичок, то навіть

витрачати кошти на підвищення кваліфікації найманих працівників, якщо можна найняти інших, уже підготовлених? У цьому сенсі індивідуалізація робочої сили в інформаційному суспільстві дозволяє роботодавцям уникати відповідальності за умови праці робітників. Тепер працівник за власний кошт підвищує свою кваліфікацію. Більш за все це стосується ІТ працівників. Тож хоча робота з інформацією стала простіше, менше проблем від цього не стало» (Мей, 2004: 59-64).

Зазначимо, що в Україні присутній глибокий цифровий розкол у суспільстві. Показником цього є, перш за все, обмеження телекомунікаційної інфраструктури в багатьох регіонах, зокрема проблеми з доступом до широкосмугового Інтернету. За офіційними даними, в Україні рівень проникнення останнього становить лише 11,8 абонента на 100 осіб населення (у сусідніх Словаччині – це 23,3; Угорщині – 27,4; а в Білорусі – 31,4). За даними звіту Міжнародного агентства «Digitalin 2018», тільки 58 % населення країни користуються мережею Інтернет. 53 % шкіл, 99 % медичних закладів в Україні не мають доступу до швидкого широкосмугового Інтернету (Мацегора, 2018). Між тим, за об'єктивними показниками, відсоток домогосподарств з доступом до Інтернету вдома, як правило, співвідноситься з рівнем розвитку регіону. У 2019 р. в Міністерстві цифрової трансформації України вперше було визначено відсоток цифрової грамотності наших громадян, за методикою Європейської комісії. За цими даними, 37,9 % українців мають цифрові навички на рівні нижче середнього, а 15,1 % взагалі не володіють ними. Таким чином, 53 % українців знаходились нижче позначки «середній рівень» (Дослідження цифрової грамотності населення). Так, організація Cable оприлюднила рейтинг швидкості Інтернету в 207 країнах світу. Україна опинилася на 81 місці, втративши 23 позиції, порівняно з 2018 р. (Миськевич, 2019: 92). Отже, за показниками цифрової нерівності та розвитку ІКТ Україна залишається порівняно відсталою країною.

Проте положення країн-аутсайдерів в ІТ-просторі не є тупиковим. Є приклади країн, коли за допомогою цілеспрямованої державної ІТ-політики стає можливим піднятися в гору (Індія та ін.). Такі країни, використовуючи політичну волю, можуть скористатися наявними досягненнями НТП (хоча дещо застарілими), не витрачаючи значні ресурси на власні науково-технічні розробки. Впродовж масового виробництва інформаційних продуктів вартість їх падала. І країни, що розвиваються, можуть витрачати кошти на придбання їхніх дешевих аналогів. Новітні інформаційні технології дозволяють скорочувати інформаційну нерівність за рахунок нетрадиційних засобів, наприклад, бездротового телефонного зв'язку тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, стрімкий розвиток ІКТ призвів до суттєвих змін суспільства, характеру трудової діяльності та виявив суперечливі наслідки в соціальній сфері. Якщо засновники теорії інформаційного суспільства запевняли, що інформатизація розширює соціальну рівність, демократію, то цього не сталося. Соціальна нерівність в інформаційній сфері поширюється, виникають нові її прояви. Чинниками digital divide виступають соціально-економічне становище, вік, походження, рівень освіти, місце проживання, етнічна приналежність тощо людини та інформаційна політика й економічний розвиток держави.

З розвитком суспільства, заснованого на високих ІТ, зростає ризик відсторонення з активного соціального життя багатьох верств населення та регіонів. Населення поділилось за рівнем інформаційної грамотності на «інфобідних» і «інфобогатих», на масу і так звану еліту, тих, хто визначає інформаційну політику: спілка фінансово-економічних транснаціональних корпорацій та тих, хто їх обслуговує. Зменшення цифрової нерівності є передумовою зниження бідності. Воно включає не тільки доступ до ІКТ або їхнє використання, але також здатність і знання про використання

цих послуг, підвищення цифрової грамотності. Щоб стимулювати просування ІТ, варто розробляти місцевий контент і додатки на місцевих мовах, актуальних для цього регіону, типу зайнятості тощо.

Питання цифрової нерівності, «бар'єру» або «розриву», «ножиць» між суб'єктами інформаційного процесу знаходиться в полі зору представників багатьох суспільних наук: філософів, істориків, економістів, культурологів, політологів тощо, які розглядають це явище під власним кутом зору. Вважаємо актуальним подальший розгляд означених процесів через міждисциплінарний інформаційно-комунікаційний підхід.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson M., Kumar V. Digital divide persists even as lower-income Americans make gains in tech adoption. Pew Research Center. 07.05.2019. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/05/07/digital-divide-persists-even-as-lower-income-americans-make-gains-in-tech-adoption/> (дата звернення: 05.01.2022).
2. Bowles N. Human Contact Is Now a Luxury Good. Screens used to be for the elite. Now avoiding them is a status symbol. *The New York Times*. 2019. March 23. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html> (дата звернення: 06.01.2022).
3. Caumont A. Who's not online? 5 factors tied to the digital divide. Pew Research Center 08.11.2013. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/11/08/whos-not-online-5-factors-tied-to-the-digital-divide/> (дата звернення: 06.01.2022).
4. Cooper A. Groundbreaking study examines effects of screen time on kids. *Cbsnews. 60 Minutes*. 2018. Dec. 09. URL: <https://www.cbsnews.com/news/groundbreaking-study-examines-effects-of-screen-time-on-kids-60-minutes/> (дата звернення: 08.01.2022).
5. Kennedy P., Prat A. Information inequality. 2017. November 25. URL: <https://voxeu.org/article/information-inequality> (дата звернення: 09.01.2022) [].

6. Steele C. What is the Digital Divide? 2019. Feb 22. URL: <http://www.digitaldividecouncil.com/what-is-the-digital-divide/> (дата звернення: 10.01.2022).

7. Tapscott D. Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation. New York: McGraw Hill, 1998. 338 с. URL: www.growingupdigital.com. (дата звернення: 09.01.2022).

8. The digital gender gap is growing fast in developing countries. URL: <https://itu.foleon.com/itu/measuring-digital-development/gender-gap/> (дата звернення: 11.01.2022).

9. В Індонезії запускають масштабну програму з цифрової грамотності. *Media Sapiens*. 2020. 3 березня. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/24281/2020-03-03-v-indonezii-zapuskayut-masshtabnu-programu-z-tsifrovoi-gramotnost-i/> (дата звернення 12.01.2022).

10. Дослідження цифрової грамотності населення. *MediaSapiens*. 24.12.2019. URL: <https://ms.detector.media/print/23983/> (дата звернення: 09.01.2022).

11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва, 2000. 580 с.

12. Луман Н. Реальность массмедиа. Москва, 2004. 252 с.

13. Мацегора К. У країні стартує цифрова трансформація економіки. *Урядовий кур'єр*. 2018. 18 січ. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-krayini-startuye-sifrovatransformasiya-ekonomik/> (дата звернення: 10.01.2022).

14. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / пер. з англ. М. Войцицька. Київ: К.І.С., 2004. 220 с.

15. Миськевич Т. Цифрова нерівність у сучасному суспільстві: український вимір світових тенденцій. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2019. Випуск 3. С. 87-98.

16. Німані Пекка, Кастелс Мануель. Інформаційне суспільство і держава добробуту. Фінська модель = The Information Society and Welfare State: The Finnish Model. Київ: Логос, 2002. 224 с.

17. Сорос Дж. МЫЛЬНЫЙ пузырь американского превосходства. Москва, 2004. 504 с.
18. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва: Аспект Пресс, 2004. 400 с.
19. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / пер. з англ. О. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2005. 304 с.

REFERENCES

1. Anderson, M., Kumar, V. (2019). Digital divide persists even as lower-income Americans make gains in tech adoption. Pew Research Center. 07.05. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/05/07/digital-divide-persists-even-as-lower-income-americans-make-gains-in-tech-adoption/> (data zvernennia: 05.01.2022) [in English].
2. Bowles, N. (2019). Human Contact Is Now a Luxury Good. Screens used to be for the elite. Now avoiding them is a status symbol. *The New York Times*. March 23. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html> (data zvernennia: 06.01.2022) [in English].
3. Caumont, A. (2013). Who's not online? 5 factors tied to the digital divide. Pew Research Center 08.11. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/11/08/whos-not-online-5-factors-tied-to-the-digital-divide/> (data zvernennia: 06.01.2022) [in English].
4. Cooper, A. (2018). Groundbreaking study examines effects of screen time on kids. *Cbsnews. 60 Minutes*. Dec. 09. URL: <https://www.cbsnews.com/news/groundbreaking-study-examines-effects-of-screen-time-on-kids-60-minutes/> (data zvernennia: 08.01.2022) [in English].
5. Kennedy, P., Prat A. (2017). Information inequality. November 25. URL: <https://voxeu.org/article/information-inequality> (data zvernennia: 09.01.2022).
6. Steele, C. (2019). What is the Digital Divide? Feb 22. URL: <http://www.digitaldividecouncil.com/what-is-the-digital-divide/> (data zvernennia: 10.01.2022) [in English].

7. Tapscott, D. (1998). *Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation*. New York: McGraw Hill, 338. URL: www.growingupdigital.com. (data zvernennia: 09.01.2022) [in English].

8. The digital gender gap is growing fast in developing countries. URL: <https://itu.foleon.com/itu/measuring-digital-development/gender-gap/> (data zvernennia: 11.01.2022) [in English].

9. *V Indoneziyi zapuskayut' masshtabnu prohramu z tsyfrovoyi hramotnosti* [A large-scale digital literacy program is being launched in Indonesia] (2020). *Media Sapiens*. 3 bereznya. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/24281/2020-03-03-v-indonezii-zapuskayut-masshtabnu-programu-z-tsifrovoyi-gramotnost-i/> (data zvernennya 12.01.2022) [in Ukrainian].

10. *Doslidzhennya tsyfrovoyi hramotnosti naseleennya* [Research of digital literacy of the population] (2019). *Media Sapiens*. 24.12. URL: <https://ms.detector.media/print/23983/> (data zvernennya: 09.01.2022) [in Ukrainian].

11. Kastel's, M. (2000). *Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura* [Information Age: Economy, Society and Culture]. Moskva, 580 [in Russian].

12. Luman, N. (2004). *Real'nost' massmedia* [Reality of mass media]. Moskva, 252 [in Russian].

13. Matsehora, K. (2018). *U krayini startuye tsyfrova transformatsiya ekonomiky* [The country is starting a digital transformation of the economy]. *Uryadovyy kur'yer*. 18 sich. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-krayini-startuye-cifrovatransformaciya-ekonomik/> (data zvernennya: 10.01.2022) [in Ukrainian].

14. Mey, K. (2004). *Informatsiyne suspil'stvo. Skeptychnyy pohlyad* [Information society. Skeptical look] / per. z anhл. M. Voytsyts'ka. Kyiv: K.I.S., 220 [in Ukrainian].

15. Mys'kevych, T. (2019). *Tsyfrova nerivnist' u suchasnomu suspil'stvi: ukrayins'kyy vymir svitovykh tendentsiy* [Digital inequality in modern society: the Ukrainian dimension of world

trends]. Ukrayins'kyy zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiynykh nauk. Vypusk 3, 87-98 [in Ukrainian].

16. Nimani Pekka, Kastels Manuel'. (2002). *Informatsiynе suspil'stvo i derzhava dobrobutu* [Information society and welfare state]. Fins'ka model' = The Information Society and Welfare State: The Finnish Model. Kyiv: Lohos, 224 [in Ukrainian].

17. Soros, Dzh. (2004). *Myl'nyj puzyr' amerikanskogo prevoshodstva* [Soap bubble of American supremacy]. Moskva, 504 [in Russian].

18. Ujebster, F. (2004). *Teorii informacionnogo obshhestva* [Information society theories]. Moskva: Aspekt Press, 400 [in Russian].

19. Frankel, B. (2005). *Postindustrial'ni utopisty* [Post-industrial utopians] / per. z anhl. O. Yudina. Kyiv: Nika-Tsentr, 304 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано проблеми цифрової нерівності або цифрового розриву в сучасному інформаційному суспільстві через призму міждисциплінарного інформаційно-комунікаційного підходу. Цифрова нерівність розглядається на міжнародному рівні та рівні соціуму як складний і багатоаспектний процес. Показано специфіку digital divide через поведінку «інфобагатих» і «інфобідних». Охарактеризовано основні соціальні чинники впливу на цифрову нерівність і специфіку їхнього прояву в Україні.

Інформаційна нерівність як вид соціальної нерівності існувала завжди в усіх суспільствах і є їх невід'ємною характеристикою. Більшу частину своєї історії населення розділялось на освічену, інформаційно обізнану еліту й малоосвічену масу. Можливості доступу до знань/інформації мали переважно вихідці з вищих прошарків. Останнє відповідало їхньому статусу і відгороджувало від маси.

Digital divide тією чи іншою мірою присутній в усіх суспільствах і вважається однією з головних соціально-

економічних проблем, яку мають долати на національному і міжнародному рівнях. Без телекомунікаційних технологій сьогодні неможливо досягнути економічного зростання. Поширення товарів і послуг через Інтернет, безнаперові трансакції, безмежна оперативна інформація, безліч освітніх і науково-дослідних платформ значно змінюють світ.

Доступ до Інтернету, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), соціальних мереж, такі як Twitter, Facebook, створюють онлайн-групи зі схожими інтересами та проблемами. Інтернет і ІКТ певним чином видозмінюють суспільство, покращуючи взаєморозуміння, привчаючи людей знайомитись з новими ідеями, здійснювати ділові операції, оцінювати новини тощо, що певним чином, відсторонює, ізолює групи, не підключені до Інтернету.

Інформаційна нерівність пояснюється також особистісно-соціальними чинниками, куди відноситься нерівні можливості соціальної адаптації до нових процесів і реалізації природних здібностей, світоглядні, психологічні (брак мотивації, потреби), мовні тощо.

Ключові слова: інформаційне суспільство, цифрова нерівність, цифровий розрив, фактори поширення цифрової нерівності, інформаційно-комунікаційні технології, інформатизація.